

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 22.02.2019

Kabul Tarihi: 13.05.2019

Erken Görünüm: 16.05.2019

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRK SİYASETİNDEKİ DÖNÜŞÜM

Erkan Tamtürk*

Öz

Soğuk savaş, blok içi ve ülkelerin iç siyaseti bakımından durağan bir dönem olmuştur. Soğuk savaşın bitimiyle birlikte güvenlik kaygıları dönüşmüş, ülkeler arasındaki ilişki ve ülkelerin iç siyaseti çeşitlenmiştir. Yeni dönemde Türk siyaseti de bu değişimden payına düşeni almıştır. İç siyaset başlangıçta istikrarsız bir görünüm arz ederken sarsıcı gelişmeler sonrasında parlamento ikili bir görünüme kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: soğuk savaş sonrası dönem, Türk siyaseti

TRANSFORMATION IN TURKISH POLITICS IN THE POST-COLD WAR PERIOD

Abstract

The Cold War has been a stable period in terms of the internal politics of the countries. With the end of the Cold War, security concerns were transformed, the relationship between the countries and the domestic politics of the countries varied. In the new period, Turkish politics has taken its share from this change. While domestic politics initially had an unstable appearance, the parliament gained a dual appearance after the dramatic developments.

Keywords: post-cold war period, Turkish politics

Giriş

Soğuk savaş tabiri ilk olarak George Orwell tarafından sıcak savaşın yokluğunda oluşan yoğun gerilimli dönemi ifade etmek üzere kullanıldı. İki dünya savaşı öncesinde dünya siyasetini belirleyen başat güçlerin bir arada toplandığı Avrupa, savaşlar sonrasında meydana gelen yıkımla birlikte iki süper güç tarafından kontrol edildi. Batı Avrupa ülkeleri, savaşın bitimiyle birlikte artık birbirleriyle çatışmadan, işbirliği yaparak ekonomik ve siyasi bütünleşmenin hedeflendiği Avrupa Birliği'nin temelini atsalar da yeni düzende kaynakların aktığı Amerika Birleşik Devletleri'nin gölgesinden çıkmayı başaramadılar. Aynı şekilde Doğu Avrupa nam-ı diğer Demirperde ülkeleri de Sovyetler Birliği'nin baskısından kurtulamadılar.

Sosyalist bloğun çöküşüyle birlikte soğuk savaşın sona ermesi, dünyada nispi bir ferahlama dönemini beraberinde getirdi. Refah toplumunu hedefleyen AB, yıllarca Avrupa güvenliğine katkı sağlayan Türkiye'yi dışarıda bırakarak eski sosyalist ülkelere doğru genişledi. Bu ülkelerde kapsamlı özelleştirmeler ve siyasi dönüşüm süreci başlatıldı. Serbest piyasa ekonomisini benimseyen ülkeler ifade hürriyetini teminat altına alarak, çoğulcu demokrasiye yöneldiler.

Aynı dönemde Türkiye, kronik hale gelmiş sorunlarıyla boğuşan bir ülke görünümündeydi. Karma ekonominin bulunduğu ülke, darbelerin sıklıkla yaşanması nedeniyle içinde yer aldığı bloğun zayıf halkasını oluşturdu. Türkiye'nin reform çabaları, bölgesindeki istikrarsızlıktan kaynaklanan terör nedeniyle sekteye uğradı. 1990'lar Türkiye için soğuk savaş reflekslerinin henüz geride kalmadığı, güvenlik kaygılarıyla örülü, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklarla baş edilemeyen, boşa geçmiş yıllar olarak değerlendirilebilir.

1. Soğuk Savaş Döneminde Dünya

1. Dünya Savaşı'nda tam kapatılmayan hesaplar Dünya Savaşı'yla yeniden gündeme geldi. Paylaşım mücadelesine geç başlayan Almanya'nın ihtiraslarına, İtalya ve Japonya'da eşlik etti. Nazilerin kasıp kavurduğu Avrupa'da, ada ülkesi İngiltere tehlikeyi zor bela savuştururken SSCB büyük coğrafyasının avantajlarını kullanarak Almanlar için ikmal yollarını sıkıntılı hale getirdi ve general kışın da

yardımıyla onları alt etti. Savaşa zinde kuvvetlerle katılan ABD savaşın asıl galibi oldu.

Savaş sonrası yeni düzeni oluşturmak üzere Kırım'ın Yalta şehrinde bir araya gelen Churchill, Roosevelt ve Stalin tarafından dünya; kapitalist blok ve komünist blok olarak paylaşıldı. Kapitalist bloğun askeri örgütü olarak NATO, komünist bloğun askeri örgütü olarak da Varşova Paktı kuruldu. Blok dışı hareket etme imkânı büyük ölçüde sona erdi. Yıkılan Avrupa'yı imar etme işini ABD üstlendi. Böylece dünya tarihini yazan, eski dünyanın öncü güçlerini barındıran Avrupa, artık askeri ve ekonomik bakımdan; yeni dünya ülkesi ABD ile Avrasya gücü SSCB'nin boyunduruğu altına girmiş oldu. İki süper gücün Avrupa ülkeleri üzerindeki etkisi son derece belirleyici olmuş, ABD'nin müttefiki olan devletler içerisine kurduduğu yapılarla müesses nizamı değiştirmeye matuf hiçbir unsura göz açtırılmamıştır (Müller, 1997: 31-33).

1956 yılında gerçekleşen Süveyş Krizi'nde eski sömürge gücü İngiltere ve Fransa'nın aktif müdahale çabalarını süper güç ABD ve SSCB etkisizleştirdi. Soğuk savaş boyunca bu iki süper gücün himayesi altında kurulan dünya düzeni muhafaza edildi. Tarafların çok sayıda atom bombasına sahip olması nedeniyle bir kez başlayacak savaş tüm dünyayı yıkıma götürecekti. Dehşet dengesi olarak ifade edilen bu düşünce, tarafların sıcak savaşa temkinli yaklaşmalarına sebep oldu. Soğuk savaş döneminde her ne kadar NATO ve Varşova Paktı arasında direkt savaş olmasa da nüfuz alanları üzerinde bilek güreşi devam etti.

Sovyetlerin sıcak denizlere kestirmeden inmesinin ilk adımı olarak giriştikleri Afganistan'ın işgali karşı cenahı kaygılandırmış; ABD işgale karşı mücahitleri destekleyerek Sovyetleri yıpratmayı amaçlamış ve Müslüman ülkeleri komünizme karşı örgütleyerek Yeşil Kuşak projesini devreye koymuştur. İran'da 1979 yılında gerçekleşen İslam inkılâbı ve Türkiye'de 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe bu döneme denk gelmektedir. Soğuk savaşın son düzlüğüne girildiğinde sönmek üzere olan bloklar arası rekabet, ABD tarafından bilinçli olarak ortaya atılan yıldız savaşları projesiyle yeniden başladı. SSCB'nin askeri ve ekonomik olarak rekabet edememesi nedeniyle 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan sürecin

sonunda komünist blok dağıldı (Okur, 2010: 206-210). Soğuk savaş dönemi, uluslararası ilişkileri biçimlendirdiği gibi ülkelerin iç siyasetini de şekillendirmiştir.

2. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye

İkinci Dünya Savaşı'nın mihver devletlerin kesin yenilgisiyle sonuçlanıp, Soğuk Savaşın başladığı dönemde Türkiye; NATO veya Varşova Paktına dâhil olma yönünde bir seçim yapmaya zorlandı. Osmanlı'nın son asırlarından beri iyice yerleşen Rus yayılcılığı korkusu ve Batı hayranlığı, İsmet İnönü'nün liderliğindeki Türkiye'nin kararını vermesini kolaylaştırdı. 17 Aralık 1925 tarihli imzalanan ve uzatılan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının SSCB tarafından 1945 yılında fesh edilmesiyle birlikte (Gökçen, 2007: 123-137), yürütülen tarafsızlık politikasının yeni dünya düzeninde bir karşılığı olmadığı anlaşıldı ve Batı kurumlarına dâhil olmak için büyük bir gayrete girildi. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler teşkilatına üye olundu. NATO'ya üye olmak için Kore'de bedel ödendi (Topal, 2013: 118-119). Daha sonra Avrupa Birliği'ne dönüşecek olan AET ile işbirliğine gidildi. Türkiye artık tarafını kesin olarak seçmişti. Bu kararlar yöneticiler batı limanına demir atarak güvenliği temin etmiş, iç ve dış politikada edilgen bir tutum sergilemişlerdir.

2.1. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş

Cumhuriyet Halk Partisi'nin temsil ettiği dışa kapalı ekonomik yapı ihtiyaca kâfi gelmediğinden CHP içinden 4 muhalif ayrılarak Demokrat Parti 'yi kurdu. Aslına bakılırsa aralarında esaslı bir fark gözlenmiyordu (Çimen, 2018: 155). Buna rağmen DP nispeten liberal söylemleriyle halkta ciddi bir karşılık buldu. 1946 yılında başladığı yolculuk 1950 senesinde iktidara geldi. Demokrat Partisi iktidarları döneminde tarımda makineleşmeye önem verildi. 2. Dünya Savaşı'nın kasvetli havası dağıldıktan sonra ABD tarafından Truman Doktrini kapsamında Avrupa'nın komünizme karşı toparlanması amacıyla verilen Marshall yardımları da ekonomiye olumlu katkıda bulunmuştur. DP kadrosu, "Her mahalleden milyoner çıkartacağız", "Türkiye'yi küçük Amerika yapacağız" söylemleriyle Batının temsil ettiği liberal ekonomiyi hedeflediklerini her fırsatta gösteriyorlardı.

2.2. Egemenliğin Vesayet Unsurlarıyla Paylaşılması

Demokrat Parti'nin kendi elitlerini oluşturmaya başlaması, mevcut elitlerin saf dışı kalacakları kaygısını beraberinde getirdi. Devletin müesses nizamına sahip çıkma iddiasındaki bu elitler ellerindeki imkânları kullanarak “Hassoların – Memoların” iktidarını devirdiler. Milli iradeyi bürokrasi marifetiyle sınırlayan yeni bir anayasa kabul edildi. Türkiye’de kabaca Batıcı – İslamcı denebilecek iki blokun mücadelesinde, ilk raund Batıcı kanadın oldu. Mücadele devam etti ve 1960’larda Demokrat Parti’nin ardılı, eski bir paşa olan Ragıp Gümüşpala’nın önderliğindeki Adalet Partisi, halkın teveccühünü kazandı. Gümüşpala’nın beklenmeyen ölümü ile birlikte siyaset sahnesine uzun yıllar mührünü vuracak bir kişi çıktı: Süleyman Demirel (Şimşek, 2011: 61).Onun liderliğinde Adalet Partisi, altmışlı yıllardan başlayarak ağırlığı köylü olan bir toplumun gereksinimlerini karşılayacak politikalarla halkın teveccühünü kazandı. Demirel, “Çoban Sülü” lakaplı, DSİ kökenli “Barajlar Kralı” olarak anılan bir mühendisti. Köylülüğüne ve kalkınmacılığına yapılan vurgu onun geniş halk kesimleriyle daha kolay irtibat kurmasını sağladı. Dönemin Türkiye’inde köylerin temel ihtiyacı olan elektrik, su, okul, sağlık ocağı ve sulama gibi hizmetlere önem veren AP çizgisi halk tarafından sürekli olarak iktidara getirilmiştir.

2.3. Anarşinin Tırmanışa Geçmesi

Adalet Partisi her ne kadar iktidar olsa da 1961 Anayasasınca oluşturulan kurumlar tarafından iktidarının sınırlandırılması nedeniyle muktedir olamamıştır. Vesayet organlarının iktidardan beklentisi, halkın temel gereksinimlerine yönelik ekonomik alanı idare etmek gibi günlük rutin işler haricinde kendilerince belirlenmiş “devlet politikalarına” müdahale etmemeleridir. Adalet Partisi de 27 Mayıs’ı her daim hatırında tutmuş, “kendilerine ayrılan alanın” dışına çıkmamaya itina göstermiştir. Buna karşın Başbakan Demirel her fırsatta 1961 Anayasasıyla ülke yönetilemeyeceğinden yakınmıştır.

1968 yılıyla birlikte yükselen sosyalist akımların etkisi tüm dünyada hissedildi. Türkiye’de öğrenci ve işçi olaylarının ardı arkası kesilmiyordu. 1971 yılına gelindiğinde eylemler anarşiye kayd. 9 Mart tarihinde Silahlı Kuvvetler içindeki sol

cunta tarafından yapılması planlanan darbe ön alınması sayesinde başarısızlığa uğratıldı ve 12 Mart tarihinde verilen muhtırayla tam aksi yönde bir müdahaleye dönüştü. 27 Mayıs'ta olduğu gibi parlamento kapatılmadı ancak Demirel'in istifası sonrasında Nihat Erim'in başbakanlığında geniş tabanlı, teknokrat ağırlıklı, vesayete boyun eğmiş bir hükümet kuruldu.

Yükselen anarşiye karşılık önlemler sıkılaştırıldı. Erim sonrasında Ferit Melen ve Naim Talu'nun başbakanlıklarında hükümetler kuruldu. 12 Mart Muhtırasına karşı duran, ortanın solu politikalarının savunucusu Bülent Ecevit, CHP'de İsmet İnönü'yü devirerek genel başkanlık koltuğuna oturdu ve 1973 Genel Seçimlerinde partisini iktidara taşıdı. Böylece muhtırayla başlayan vesayet dönemi de sona ermiş oldu. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı Ecevit'in iyiden iyiye yıldızını parlattı. Artık Karaoğlan olarak anılmaya başlandı. Ecevit artan popülaritesinden yararlanmak amacıyla erken seçime gitmek istedi. Ancak diğer partileri ikna edemedi. Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi'yle kurulan koalisyon hükümeti uzun ömürlü olmadı. Dağılan koalisyon sonrasında 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu.

1977 Genel Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi oylarını artırmasına karşın tek başına iktidar olmaya yetecek milletvekili sayısına erişemedi. Solu iktidar yapmama düşüncesiyle Demirel başbakanlığında MC hükümetleri kuruldu. Bu da halkın kutuplaşmasını artırdı. Yetmişli yıllar; ekonomik sıkıntılar, hükümet krizleri ve anarşik olayların vaka-i adiyeden sayıldığı bir dönem oldu (Özçelik, 2011: 160-167).

2.4. Dünyaya Eklemlenme Çabaları

Demirel başbakanlığında “kerhen” desteklenen azınlık MC hükümeti 1979 yılında Turgut Özal'ı Başbakanlık Müsteşarlığına getirdi. Özal tarafından hazırlanan ekonomik istikrarsızlığı gidermek amaçlı 24 Ocak (1980) Kararları açıklandı. Alınan kararlarla karma ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. 12 Eylül 1980 tarihinde emir-komuta zinciri içerisinde yapılan darbenin, ekonomik kararların demokratik bir ortamda sağlıklı bir şekilde uygulanamayacağı düşüncesiyle gerçekleştirildiği şeklinde yaygın bir kanı vardır. Sıkıyönetime rağmen anarşinin önüne geçilememesi, bitmek bilmeyen Cumhurbaşkanlığı seçimi turları,

hükümetlerin ömrünün kısa süreli olması, ekonomik istikrarsızlık darbenin gerekçeleri arasında sayılmıştır. 24 Ocak Kararlarının mimarı Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal, 12 Eylül Darbesi'nden sonra da ekonomi yönetiminde bulunmuştur (Barlas, 2001: 16-19).

1980 darbesiyle birlikte tüm siyasi partiler kapatıldı. Kapatılan partilerin devamı olarak açılan partilere göz açtırılmadı. Yeşil Kuşak projesi kapsamında sıkı gözetim altında tutulan Türkiye'de ABD'nin hilafına bir siyasi harekete icazet verilmesi pek olası gözükmemektedir. 1983 seçimlerinde birçok siyasi partinin seçime sokulmadığı bilinen bir gerçektir. Güçlü iktidar çıkartmak amacıyla kurgulanan yeni siyasi düzleme esas olmak üzere seçime katılan sağda MDP (Milliyetçi Demokrasi Partisi), solda HP (Halkçı Parti) ve diğerlerine nazaran daha sivil duruş sergileyen ANAP'ın (Anavatan Partisi) katılmasına izin verilmiştir. Özal liderliğindeki Anavatan Partisi ordu destekli iki partinin arasından sıyrılarak iktidar olmayı başardı. Beklenmedik ANAP zaferiyle birlikte siyasi iklim yumuşadı. Başbakan Turgut Özal, devletin küçültülmesi, bürokrasinin azaltılması ve özelleştirmeleri savunan devletçilik karşıtı tutumuyla diğer siyasilerden ayrılır. Özal ülkeyi dışa açmış, aktif dış politika izlenmesini savunmuştur. Tek başına iktidar olan Özal'ın liberalleşme politikaları 1980'li yıllara damgasını vurmuştur. Özal yönetiminde ülke Batıyı rol model almıştır.

Merkez sağın öncüleri hep olağanüstü dönemler sonrasında parlamıştır. Adnan Menderes 2. Dünya Savaşı, Süleyman Demirel 27 Mayıs Darbesi, Turgut Özal 12 Eylül Darbesi, Recep Tayyip Erdoğan 28 Şubat Süreci sonrasında biraz da halkın desteğiyle öne çıkmışlardır. Bu liderlerin ortak vasıfları faydacı olmalarıdır. Zira hem kitlelerle bağı korumak hem de askerle iyi geçinmek bilhassa halkın, dolayısıyla siyasetin zayıf olduğu dönemlerde zor olsa gerek. Çok partili siyasal hayata geçilmesinden bu yana merkez sağ mutlaka iktidarda bulunmuştur. Ancak iktidar olmanın muktedir olmaya yetmeyeceğini bilen merkez sağın aktörleri, kendilerini devletin asıl sahipleri olarak gören kesimlerle uyum içinde oldukları müddetçe kendilerine müsaade edilen alanda siyaset yapabilmişlerdir. Bürokratik oligarşinin rejimin temel değerlerini öne sürmesine karşın merkez sağ siyasetçiler milli iradeyi öne çıkarmışlardır. Türkiye'nin siyaset sosyolojisinden ötürü tek başına iktidar

olmanın zorluğunu yaşayan solda dahi muhtıraya karşı duran Bülent Ecevit'in halk nezdinde desteğini artırdığı görülmüştür.

Soğuk savaş boyunca Türkiye tehdit ve güç algılamaları nedeniyle tek taraflı bağımlılık ilişkisini esas aldı. Ülkeyi yönetenler genel olarak egemen güç olan ABD'nin istekleriyle uyumlu bir politika izlediler. Osmanlı bakiyesi ülkeler dahi Batı kaynaklı yorumlar tercüme edilerek değerlendirildi. Türkiye'nin güçsüzlüğü ve politikasızlığı Batı'nın devlet içindeki belirleyiciliğini artırdı. Bu da suni krizlere ve darbelere kapı araladı. Ülkenin Batı ile olan eşitsiz ilişki biçimi birçok alanda kendisini hissettirdi. Ülke çıkarlarının yerine Batı menfaatlerinin öne alındığı birçok örnek göstermek mümkündür. Dönemin güç dengeleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin güvenlik kaygısını gidermek amacıyla diğer bazı faydalarından vazgeçerek Batı'yla uyumlu hareket ettiği söylenebilir.

3. Soğuk Savaş Sonrası Dünya

Soğuk savaş ikili ve basit bir dünya düzeni öngörüyordu. Birbirlerine kuşkuyla bakan iki ayrı bloğun artık sürdürülemez mücadelesinde Demirperde ülkelerinin pes etmesiyle birlikte ABD rakipsiz kaldı. Kullanışlı Doğu-Batı farklılığının ortadan kalkması, Amerikalıların dünyaya kaos penceresinden bakmalarına yol açtı (Joxe, 2003: 223-224). Her savaşın bitiminde taraflar yeni durumu belirtmek üzere barış antlaşması imzalarlar. Oysa soğuk savaşın bitimiyle birlikte yenedünya düzeninin nasıl gerçekleşeceğine dair bir uzlaşma söz konusu değildir. Ancak rakipsiz kalan ABD'nin bir dayatmasından söz edilebilir.

Sosyalist ülkelerde yaşanan dönüşüm, Sovyetlerin glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarıyla başladı. Doğu Avrupa ülkelerinin özelleştirme ve Avrupa Birliği'ne uyum çabalarıyla hızlandı. Oysa Çin'de yapısal dönüşüm süreci daha önceden başlamıştı. Çin'deki dönüşüm Rusya'nın aksine aniden değil kontrol edilebilir bir biçimde gerçekleşti. Çin'i Mao'dan sonra dönüştüren Deng Xiaoping'in deyişiyle: "Kedi fare yakalayabildikten sonra rengi siyah olmuş, beyaz olmuş fark etmez". Bu bakımdan Çin'in yeni yönetici elitleri meseleye ideolojik dar kalıp içerisinde bakmaktansa pragmatik yaklaşmayı tercih etmişlerdir.

Francis Fukuyama “Tarihin Sonu ve Son İnsan” adlı kitabında ABD’nin galibiyetiyle tarihin sonuna gelindiğini ilan etti (1992). Samuel Huntington tarafından ise uluslararası ittifak ya da çatışmalarda belirleyici olanın artık ideolojiler değil medeniyetler olduğu tezi ortaya atıldı. Huntington’a göre mücadele artık “West and the rest” (batı ve diğerleri) arasında geçecekti (1993). Aynı yıllarda askeri teknolojinin bir ürünü olan internet sivil amaçlı kullanıma sunuldu. İnternet, başta iletişim teknolojisi olmak üzere insan hayatının birçok alanını baştan aşağı dönüştürdü. İnternetin de katkısıyla küreselleşme hız kazandı. Artık bankacılık, alışveriş, eğitim, haberleşme gibi tüm işler bu mecradan halledilir oldu. Böylece ABD hâkimiyetini küre ölçeğinde pekiştirdi.

İki kutuplu yapının sona ermesiyle dondurulmuş sorunlar açığa çıktı. Sovyetlerin ve Yugoslavya’nın dağılması ile Körfez Savaşı, beraberinde etnik çatışmaları getirdi. Bu çatışmalar uluslararası barış ve istikrarı tehdit eden başat tehlikelerdendir (Yılmaz, 2007: 161). Tek kutuplu dünya düzeninde ABD dünya jandarmalığı rolüne bürünmüştür. ABD’nin çatışma alanlarına müdahalesi yalnızca kendi gücünden değil diğer ülkelerin zayıflığından ve isteksizliğinden de kaynaklanmıştır.

21. yüzyılın başlarında, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de gerçekleştirilen İkiz Kule saldırıları beraberinde ABD’nin Afganistan’ı işgalini getirdi. Bu işgali değerlendiren ABD, Rusya’nın arka bahçesi Orta Asya’yı ve Çin’i kuşatmış oldu (Baharçipek, 2003: 227). Soğuk savaşın bitimiyle başlayan ara dönem, 11 Eylül saldırılarıyla son bularak uluslararası arenada yeni bir dönemece girildi. Buna göre ABD’nin mutlak üstünlüğü son bulmuş, uluslararası terör de dâhil olmak üzere devletlerarası işbirliği imkânlarını araştırmak bir zaruret halini almıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağıldığı 1991 yılından sonra iki kutuplu yapının yerini tek kutuplu yapı aldı. 2001 yılında meydana gelen 11 Eylül saldırıları, komünizm hayaletinden sonra Batı’ya ihtiyaç duyduğu ötekiyi İslam beldelerinde aramasını telkin etti. Batı’nın mevcut üstün durumunun devam edebilmesi için bu toprakları kontrol etmesi gerektiğinden, Ortadoğu coğrafyasına müdahale için gerekçe bulmakta zorlanılmadı. ABD öncülüğünde Batı, Afganistan, Irak, Suriye vb. ülkelere müdahale ederken enerji kaynaklarını kontrol etmenin yanı sıra kendisine diklenecek

muhtemel bir gücün önünü kesmeyi de amaçladı (Demiray, 2006: 267). Tüm çabalara rağmen yeni dünya düzeni Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ağırlıklarını artırmasıyla birlikte çok kutuplu yapıya doğru evrilmeye başladı. Bu yeni dönemde kalıcı ittifakların yerini bölgesel düzeyde çok yönlü işbirlikleri aldı (Kantarıcı, 2012: 77-78).

4. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye

Doksanlı yıllar Dünya'nın geri kalanı için soğuk savaş sonrası yeniden yapılanma ve yüksek büyüme dönemi olarak anılır. Oysa aynı dönem Türkiye özelinde olan bitenin kenardan izlendiği krizlerle anılan bir zaman dilimi olarak hatırlanır. Bunun birçok sebebi vardır. NATO'nun cephe ülkesi olan Türkiye'nin öneminin azalması nedeniyle; eski sorunlar tekrar su yüzüne çıkarken Türkiye'nin ihmal edilmesi ve yeni hesaplaşmaların zuhur etmesi meselenin dışarıya bakan yönüdür. İç politikaya bakan tarafı ise Sovyetler Birliği(SSCB) gücünü korurken ulusal güvenlik adına konuşulmayan iç problemlerin tehlike geçtikten sonra "kimlikler" eksenli olarak gündeme gelmesidir. Bu dönemde bastırılmış sıkıntılar ülkenin enerjisini tüketmiş, yeni dış politik duruma karşılık yeni bir mecra arayan siyaset kurumu bocalamıştır. Ülkenin iç ve dış sorunlarıyla yüzleşebilmesi için belirli bir olgunluğa erişmesi gerekecektir. Bu da ancak gücünü açığa çıkartabilecek bir özgüvenle mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye'nin önünde birçok imkân belirdi. Ancak Türkiye bu duruma hazırlıksız yakalandı. İç kamuoyuna dönük hamaset dolu söylemlerle yetinildi. "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" sıklıkla vurgulansa da bunun gereği yapılamadı. TBMM'de yapılan görüşmelerde buna dair yeterince ipucu bulmak mümkündür (Yenigün, 2004). Bağımsızlıklarını yeni kazanmış Türki Cumhuriyetlere yönelik "abi – kardeş" yaklaşımı ters tepti. Zira ülkenin ne ekonomik bakımdan dağılan komünist bloktaki soydaşlara el uzatacak gücü vardı ne de beşeri kadrolar yeni durum için hazırlanmıştı. Ancak Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu coğrafyalarında yaşanan insani krizler Türk halkına "biz" idrakini yeniden hatırlattı. Bunun Türkiye'deki yansıması; 12 Eylül ile oluşturulan apolitik düzlemin aksine milliyetçilik, İslamcılık gibi akımların güç kazanması şeklinde gerçekleşti

4.1. Parçalı Meclis Aritmetiği

12 Eylül idaresi ülke yönetiminde uzlaşmaz tutum takınarak krizlere davetiye çıkartan eski siyasetçileri siyasetten men etmişti. 1982 Anayasasında yaptıkları değişikliklerle çift meclis uygulamasından vazgeçildi ve temsilde adaleti göz ardı eden %10 baraj uygulaması getirildi. Yalnızca 3 partinin 1983 Genel Seçimlerine katılmasını uygun bulan 12 Eylül idaresi böylece yönetimde istikrarı garantiledi. İlerleyen yıllarda görülmüştür ki askeriye destekli partiler Türk siyasetinde uzun ömürlü olamamışlardır. Halk desteğini yitiren bu partiler ya MDP gibi eriyerek kendilerini lağvetmişlerdir ya da HP'nin SODEP'le birleşmesi gibi başka partilerle birleşme yoluna gitmişlerdir. Darbeciler için sürpriz olan destekledikleri MDP'nin sonuncu olması ve Özal'ın tahmin edilemez yükselişi olmuştur. Seksenlerle birlikte köy-şehir dengesinin şehir lehine değişmesi (Akdoğan, 1999: 148); teknolojik gelişim ve serbest piyasa ekonomisini savunan Özal çizgisini halk nezdinde tercih edilir bir alternatif haline getirdi. Özal'ın başbakan olduğu dönem Türkiye'de her alanda hızlı dönüşümlerin yaşandığı bir döneme karşılık gelmektedir.

1987 yılında siyasi yasakların kaldırılması yönünde yapılan referandumdan evet çıkınca Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş, Necmettin Erbakan ve Bülent Ecevit yeniden siyasete döndüler. Bunun üzerine Özal ani bir manevrayla baskın seçime gitti ve eski siyasetçilerin dönüşüyle birlikte halk desteği azalmasına rağmen iktidarını korudu. Gün geçtikçe gücünü yitiren HP ile SODEP'in birleşerek kurduğu Erdal İnönü liderliğindeki Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ana muhalefet partisi oldu. Meclise giren üçüncü partiye Süleyman Demirel'in liderliğindeki Doğru Yol Partisi oldu. Diğer partiler baraj altında kaldı.

1989 yılında yapılan yerel seçimlerde ANAP üçüncü sıraya gerilerken partinin lideri Özal tüm uyarıları kulak ardı ederek birkaç ay sonra TBMM üyelerince yapılan seçimlerde mevcut milletvekili çoğunluğuna dayanarak Cumhurbaşkanı seçildi. Bu gelişme, sivilleşme yönünde önemli bir merhaleydi. Turgut Özal, Celal Bayar'dan sonra seçilen ikinci sivil Cumhurbaşkanı oldu. Eskinin kalıplaşmış "asker kökenli Cumhurbaşkanı" uygulaması son buldu. Turgut Özal Cumhurbaşkanı olduktan sonra ANAP'ın başına kısa bir süre için Yıldırım Akbulut, ardından da Mesut Yılmaz geçti.

1991 yılında yapılan erken genel seçimlerde DYP birinci, ANAP ikinci ve SHP üçüncü parti oldu. İlâveten Refah Partisi ile CHP'nin eski lideri Bülent Ecevit'in kurduğu Demokratik Sol Parti de meclise girmeyi başardılar. Barajı aşmak amacıyla IDP ve MÇP, RP çatısı altında seçime girdiler ve seçim sonrasında milletvekilleri kendi partilerine döndüler. Daha sonra MHP'ye dönüşecek olan MÇP'nin lideri Alparslan Türkeş de meclise girdi. Demirel başbakanlığında DYP-SHP koalisyon hükümeti kuruldu. Yeni hükümet, sağ-sol kutuplaşmasının geride kaldığı önemli bir yumuşama adımı olarak değerlendirildi (Demirtaş, 1998: 167).

1960'lı, 1970'li ve 1990'lı yıllarda Başbakanlık yapan Demirel, 1980'lerde siyasi yasaklı olduğundan kurdurduğu Doğru Yol Partisi'nde Hüsamettin Cindoruk'un emanetçiliğiyle partiyi uzaktan yönetti. Yasaklı olduğu dönemde kendisi için "bir bilen" lakabı kullanıldı. Siyasi yasakların kalkmasıyla Genel Başkanlık koltuğuna oturduğu dönemde "baba" olarak nitelendi. 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü sonrasında Cumhurbaşkanı seçildi. Başbakanlık yaptığı dönemlerde halka yakın bir görünüm sergilerken Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte devletçi çizgiye kaydığı gerekçesiyle yoğun eleştiri aldı.

Türkiye'de iktidarların çoğunlukla içinden çıktığı sağın bölünmüş hali; parçalanmış bir meclis aritmetiğinden tek başına iktidar çıkmasını imkânsız kılmıştır. Merkez sağın iki önemli aktörü olan Özal ve Demirel, Cumhurbaşkanı olduktan sonra partilerini kontrol etmekte başarısız oldular. Henüz yeni kurulmuş partilerin kurumsallaşmayı başaramamaları, efsanevi liderlerinin genel başkanlıktan ayrılmaları ve halkın müzmin sorunlarına çözüm üretememeleri nedeniyle ANAP'ın yeni lideri Mesut Yılmaz ve DYP'nin yeni lideri Tansu Çiller gitgide düşen oy oranlarıyla muhatap olmak durumunda kaldılar.

4.2. Terör Olaylarının Artması

Yetmişli yıllarda komünist eğilimli terör örgütleri ülkeyi kan gölüne çevirirken seksenlerin ilk yarısında ülkenin doğusunun bölünerek Ermenistan kurulmasını amaçlayan ASALA, özellikle diplomatik misyonlara saldırmıştır. ASALA'nın bitişiyle eşzamanlı olarak ortaya çıkan PKK, ülkenin güneydoğusunu bölerek

Marksizm, Leninizm ve Maoçuluk temelli olarak Kürdistan kurmayı amaçlamıştır. Terör örgütünün 1980 Darbesini önceden haber alıp Suriye'ye yerleşmesi, içeriden ve dışarıdan korunduğu gerçeğini açığa vurmaktadır. Suriye'de palazlandırılan örgüt, ilk ses getiren terör eylemlerini seksenlerin ortalarında yapmıştır. Başlarda Başbakan Özal tarafından “üç beş çapulcu” olarak küçümsenen örgüt Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın kuzeyinde meydana gelen otorite boşluğunu fırsat bilerek bölgeyi kendisine üs seçmiş, gücünü ve tabanını artırmıştır.

1998 sonlarında Orgeneral Atilla Ateş'in Adana'da yaptığı konuşmayla Suriye tehdit edildi ve terör örgütü lideri Öcalan ülkeden çıkmaya zorlandı. Öcalan'ın çeşitli Avrupa ülkelerine gidişi ve bu ülkelerin Türkiye ile ters düşmek istememesi nedeniyle son olarak örgüt elebaşı Yunanistan'ın Kenya büyükelçiliğine sığındı. ABD'nin istihbarat desteği ile Öcalan ülkeye getirildi. Öcalan'ın devlete hizmet etmek istediği yönündeki beyanları ile birlikte örgütün etkinliği önemli ölçüde azalmıştır.1999 yılında yapılan yargılamalar neticesinde örgütün elebaşına verilen idam cezası, Avrupa Birliği ile ilişkileri bozmamak gayesiyle yapılan yasal değişikliklerle ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çevrildi. Bu gelişmeler Türkiye'nin iç ve dış politikasının birbiriyle nasıl ilintili olduğunu göstermektedir.

Terörün varlığı ülkedeki liberalleşme eğilimine de ket vurdu. Özal tarafından sivil alanı genişletmek amaçlı atılan adımlar bürokratik oligarşinin şimşeklerini üzerine çekti. Bilhassa ordu ve yargı bu dönemde yeniden güç kazandılar. 1992 yılında Kürtçe yemin krizi, nevruz olayları, terör destekçiliği ve bölücülük gerekçeleriyle SHP çatısı altında meclise giren milletvekillerinin bir araya geldiği HEP (Ertürk, 2014: 86) kapatıldı. İlerleyen yıllarda aynı çizgideki DEP, ÖZDEP ve HADEP kurulsada akıbetleri farklı olmadı. Doksanlı yıllar boyunca kapatılan 15 siyasi partinin kapatma gerekçelerine bakıldığında bölücü, yıkıcı, irticai faaliyetlerde bulunmanın ilk sıralarda geldiği görülür. Halkın özgürlüklere olan rağbeti artmış olmasına rağmen devlet reflekslerinin korumacı eğilimleri had safhada olmuştur. Bunun önemli bir sebebi de doksanlı yıllar boyunca yükselen terör dalgasıdır.

4.3. Sağ ve Solda Birlik Arayışları

1992 yılında eski siyasi partilerin aynı adla kurulmalarını yasaklayan kanunun kaldırılmasıyla birlikte CHP yeniden kuruldu. Bu gelişme en çok CHP ve ardından MHP tabanına yaradı. Çünkü diğer partilerin eski adlarını kullanmak gibi bir niyetleri yoktu. Oysa CHP devleti kuran parti iddiası ve İş Bankası hisselerinin bir kısmını kontrol etmesiyle bir çekim merkeziydi. Her ne kadar siyasi arenadaki çeşitlilik artsa da parti sayısının artması, seçim barajıyla beraber ele alındığında istikrarsızlığı körüklemiştir. Zira mecliste temsil edilmeyen ciddi bir seçmen kitlesi oluşmaktadır.

Sol partiler bağlamında değerlendirme yapılırsa, benzer görüşte çok sayıda parti olmasının temsil kabiliyetini artırdığı söylenemez. Zaten oy geçişkenliğinin yüksek olması nedeniyle rakipleri diğer sol partiler olmuştur. 1995 yılında yapılan yerel seçimlerde üç sol partinin ancak %25 oy oranına erişmesi partilileri endişeye sevk etti. Zira gün geçtikçe solun oyları eriyordu. Sol partilerin birleşmesi çağrılarında olumlu cevap veren SHP, CHP çatısı altında birleşti. DSP birleşmekten kaçındı. Demokratik Sol Partisi için “milliyetçi sol” tabiri kullanılıyor ve hatta din istismarcılığıyla (Hakan, 2001: 60) suçlanırken, DSP yöneticileri de CHP’yi hizipçilikle suçluyordu. CHP ve DSP ortak seçmen havuzundan beslendikleri için arazi durumlar haricinde toplam oy miktarları değişmemiştir. CHP’nin baraj altında kaldığı 1999 Genel Seçimlerinde DSP iktidara yürürken, DSP’nin hezimet yaşadığı 2002 Genel Seçimlerinde CHP ana muhalefet partisi olarak yerini sağlamlaştırmıştır.

Darbe sonrasında kapatılan AP’nin bıraktığı boşluğu maharetle dolduran Özal liderliğindeki ANAP, DYP’nin kurulması ve Demirel’in siyasi yasağının kalkmasıyla birlikte merkez sağdaki oyları paylaşmak durumunda kaldı. Özal’ın siyaset okuması bireysel özgürlükler etrafında şekillenirken Demirel daha çok topluluk merkezli olarak siyaset yapmıştır. Bunun doğal sonucu olarak Demirel kırsal kesimde daha ilgiyle takip edilirken Özal şehirli kesimin gözdesiydi. Buna rağmen bu iki liderin partileri ve oy aldıkları seçmen arasında esaslı bir fark yoktur. Bu partilerden birisine oy veren seçmenin sonraki seçimde diğerine yöneldiği sıkça görülen bir tablodur.

Soğuk savaşın bitimiyle birlikte yükselişe geçen milli ve dini duygular seçmen davranışlarına da yansıyor. Bir zamanlar "Elinde Kur'an, kalbinde iman. Geliyor nurlu Süleyman" tekerlemesiyle seçim çalışmalarını yürüten Demirel'in ve dört eğilimi kendi partisinde birleştiren Özal'ın yeni rakipleri artık MHP ve RP idi. Çevreden merkeze yönelen partiler, merkez sağ seçmenin yeni adresi olmaya başladı. Sağ seçmen içerisinde milliyetçi ve muhafazakâr yönden yüksek hassasiyete sahip seçmen, daha önce oy verdiği merkez sağ partilerden uzaklaşarak kendilerini daha iyi temsil edeceğini düşündüğü partilere yöneldiler (Akyol, 2013: 440). Bu nedenle eskiden % 50'leri gören merkez sağ partiler, gitgide % 20'nin altına düştüler. Bu durum siyasi istikrarı tehdit eder hale geldi.

Sağ kulvardaki bölünmüşlüğü gidermeye yönelik yapılan çağrılara da parti yöneticileri "küçük olsun benim olsun" düşüncesiyle kulak tıkadılar. İki parti arasında 1996 yılında kurulan Anayol adı verilen DSP destekli azınlık hükümeti, partilerin seçmenlerince memnuniyetle karşılanırsa da yolsuzluk suçlamaları nedeniyle ancak birkaç ay kadar ayakta kalabilmiştir. 2002 yılında yapılan seçimlerde iki parti de baraj altında kalmış, bıraktıkları alan Milli Görüş'ten merkeze yönelen AK Parti tarafından doldurulmuştur. 2007 yılında yapılan genel seçimler öncesinde son anda anlaşmazlığa düşen iki partinin DP çatısı altında birleşmesi ancak 2009 yılında mümkün olsa da artık siyaseten bir karşılığı kalmamıştır.

4.4. Gümrük Birliği Antlaşması

14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye resmen tam üyelik başvurusunda bulundu. Avrupa Birliği'yle bütünleşmenin ilk aşaması olarak Türkiye 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği'ne girdi. Başbakan Tansu Çiller seçim çalışmalarında bunu AB'ye giriliyormuş gibi yansıtırsa da Gümrük Birliği, üyeliği garantilememiştir. Üzerinden yıllar geçse de yararı zararı halen tartışılmaktadır. AB üyesi olmadan Gümrük Birliğine dâhil olan tek ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin durumu, 2019 yılında Birlikten çıkmaya karar veren Birleşik Krallık için de emsal olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gümrük duvarlarını kaldırmak suretiyle imzalamış olduğu çift taraflı kapitülasyonlara benzer bir anlaşmayı büyük bir istek ve özgüvenle imzalayan Türkiye, bir asır sonra sanayisiyle ayakları üzerinde durduğunu kanıtlamış oldu. Batılılaşma tarihinde

Gümrük Birliği anlaşması önemli bir merhale olarak görülebilir. Çünkü Türkiye, ticaret ve üretim yapma kabiliyetiyle, artık oyunu kuralına göre oynamaktadır.

Antlaşma karşısındaki eleştirilerin odak noktası, ülkenin AB'nin açık pazarı haline geleceği, Birlik tarafından üçüncü ülkelerle gümrüğe dair yapılan uygulamaların Türkiye'nin görüşleri alınmadan yürürlüğe girmesi ve Türkiye'nin egemenliğini hiçe sayan bu durumdan direkt olarak etkilendiği şeklinde (MÜSİAD, 2002: 10-11). Bahsi geçen hususlarda Türkiye'nin mağduriyetinin giderilmesinin yanı sıra Birlikle olan ticaret açığını gidermek ve karşılıklı faydanın artırılması amacıyla 2015 yılından bu yana Gümrük Birliği Antlaşmasının güncellenmesi gündemde tutuluyor. Bu çerçevede tarım, hizmetler, sanayi ve kamu alımları alanlarını kapsayacak biçimde antlaşmanın kapsamını genişletmek hedefleniyor. Taraflar güncelleme konusunda istekli olsalar da ayrıntılar üzerinde henüz uzlaşmaya varılamadı.

4.5. 28 Şubat Süreci

1994 yılında yapılan yerel seçimlerde ülkenin en büyük şehri İstanbul ve başkent Ankara'da Büyükşehir Belediyelerinin SHP'den RP'ye geçişi seküler kesimleri ürkütmeye yetti. Bir yıl sonra yapılan genel seçimlerde Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi'nin devamı Milli Görüş çizgisindeki Refah Partisi'nin birinci olması kaygıları artırdı. DYP ve ANAP liderleri seçim öncesinde birbirlerini RP ile koalisyon kuracaklarına dair itham ettiler. Seçim sonrasında ANAP, RP ile ortak hükümete yanaşır gibi olsa da sonradan yapılan telkinlerle bundan vazgeçildi. ANAP ve DYP arasında kurulan zoraki azınlık hükümetinin kısa ömürlü olması akabinde 1996 yılının ortalarında Refahyol olarak anılan RP-DYP koalisyon hükümeti kuruldu. Hükümetin kurulmasıyla beraber laik kesimlerin tepkileri gecikmedi. Devletin irticacı kadrolar tarafından doldurularak Türkiye'nin yönünün Batıdan Doğuya çevrileceği şeklinde endişeler yüksek sesle dillendirildi. Hükümetin düşürülmesine yönelik ordu ve bürokrasi merkezli çeşitli tertiplere girişildi.

28 Şubat 1997 tarihinde düzenlenen MGK'ya kadar gerginlik bilinçli olarak tırmandırıldı. Toplantıda; başörtüsü yasağı, imam hatip okullarıyla Kur'an kurslarının kapatılması gibi hususlarda alınan kararlar, mütedeyyin kesimlerin

kamusal alandan dışlanmasını ve hayatlarında meydana gelecek ciddi sınırlandırmaları beraberinde getiriyordu (Akın, 2000: 101-104). Başbakan Necmettin Erbakan MGK kararlarına imza atmakta dirense de sonunda hükümeti sürdürebileceği inancıyla imzalamak zorunda kaldı. Kararların uygulanması amacıyla irticayla mücadele eylem planı hazırlandı. Arka planda yapılacak denetim Çevik Bir öncülüğündeki cunta yapılanması olan Batı Çalışma Grubu tarafından sağlandı. Parlatmentonun açık kalmasına karşın askeri vesayet baskısı altındaki hükümetler marifetiyle ülkenin yönetilmesi bakımından, post modern darbe olarak da anılan 28 Şubat Süreci, 12 Mart Muhtırasıyla benzeşmektedir.

28 Şubat Süreci, eğitim hakkı elinden alınan, işlerinden olan birçok mağdur üretmiştir. Türkiye'nin dış politikasında İslam ülkelerine yönelik D-8 açılımı yarıda kalmış, İsrail ve Batı ile ülke menfaatlerine aykırı biçimde tek taraflı bağımlılık ilişkisi kurulmuştur. Bu dönemde birçok banka batmış, yolsuzluklar açığa çıkmıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun tabiriyle bin yıl devam edecek denilen süreçteki aksaklıklar, oluşturulan milliyetçi dalganın tesiriyle dikkatlerden kaçsa da cuntanın tasfiyesi ve ekonomik kriz nedeniyle süreç on yıl bile sürmemiştir. 12 Mart Muhtırası 3 yıl sonraki seçime kadar etkilerini hissettirirken 28 Şubat Süreci 6 yıl sonraki seçimlerle son bulmuştur.

12 Mart Muhtırasında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın tutumuyla 28 Şubat Sürecinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in tutumu arasında siyaset kurumunu dizayn etmek bakımından benzerlikler mevcuttur. Demirel'in "başörtülüler Arabistan'a gitsin", "işte çağdaş Türkiye" benzeri demeçlerine, yıllarca kendisini destekleyen kitleler yoğun bir şekilde tepki gösterdi. Demirel'in 28 Şubat'taki tavrı çokça eleştirildi. Parlatmentoyu açık tutma kaygısıyla süreci yönettiğini söyleyenler olduğu gibi halk desteğini alabilmek için yıllarca ikircikli bir siyaset izlediği, devletin başına geçtikten sonra dönüştüğü ya da aslına döndüğü şeklinde eleştiriler yapıldı. Partisi ile ters düşen Demirel, bir kısım DYP milletvekiline Hüsamettin Cindoruk liderliğinde kurdurduğu Demokrat Türkiye Partisi seçimde varlık gösteremedi. Bu durum, on yıllar boyunca popülaritesini koruduğu halk nezdinde saygınlığını yitirdiğine işaret eder.

Refah Partisi'nin kapatılmasıyla birlikte eski Refahlılar yeni kurulan Fazilet Partisi'ne geçtiler. Fazilet Partisi içinde Erbakan'ın 28 Şubat'taki teslimiyetçi tavrına yönelik milli görüş geleneğinde o zamana kadar yaşanmayan ciddi eleştiriler yükseldi. Yapılan genel başkanlık seçiminde yenilikçilerin adayı Abdullah Gül, gelenekçi kanadın adayı Recai Kutan karşısında her ne kadar yenik düşse de ciddi bir oy aldı. Sonraki süreçte milli görüş çizgisinde kurulan Fazilet Partisi de yine kapatma kararına maruz kaldı. Saadet Partisi'ni kuran milli görüşçüler Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki parti içindeki yenilikçi kanadı yanlarına çekemediler. Erdoğan liderliğinde kurulan "Erdemliler Hareketi" önce Anadolu'da nabız yokladı. Sonra Adalet ve Kalkınma Partisi adıyla 2001 yılında partileşmeye gitti. Bu partikısa süre sonra iktidara geldi.

4.6. 1999 Seçimleri ve Sonrasında Yaşanan Krizler

Öcalan'ın ülkeye getirilmesi, o esnada ülkeyi seçime götürmek amacıyla kurulmuş azınlık hükümetinde yer alan DSP'ye yaradı. Başbakan Bülent Ecevit, Kıbrıs Barış Harekâtı'yla yakaladığı ivmenin bir benzerini yakalayarak partisini seçimlerden birinci parti olarak çıkarmayı başardı. Seçimin diğer galibiyse milliyetçi rüzgârla yelkenlerini şişiren MHP oldu. MHP seçimlerde ikinci parti olarak ipi göğüsledi. Normal şartlarda 28 Şubat Sürecine halk tarafından tepki yöneltilerek sürecin mağdurlarının destekleneceği beklenirken hiç umulmayan bir neticeyle karşılaşıldı. 1999 yılında gerçekleştirilen seçimler sonucunda DSP-MHP-ANAP hükümeti kuruldu.

Deprem kuşağında yer alan Türkiye 17 Ağustos 1999 tarihinde, ülkenin sanayi ve ticaret üretiminin yarından çoğunun gerçekleştiği Marmara Bölgesi'nden gelen acı haberle sarsıldı. Meydana gelen 7,4 şiddetindeki deprem binlerce ölü, yaralı ve enkaz bıraktı geride. Depremın siyasi sonuçları da oldu. Kurtarma çalışmalarında devletin ve hükümetin yetersiz kalması, buna karşın sivil toplum kuruluşlarının aktif çabası halk üzerinde derin bir etki bıraktı. Depremle birlikte toplumda devletin işleyişi ciddi bir biçimde sorgulandı. Sivil toplum kuruluşlarının etkinliği arttı. Dış yardımlar nedeniyle "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur", "3 tarafı deniz 4 tarafı düşmanlarla çevrili ülke" tanımlamaları sorgulanır oldu. Tarafgir siyaset anlayışının yerini sorgulayan ve hesap soran bir anlayış aldı halk nezdinde. Meydana gelen

yıkım devlet kurumlarının reorganizasyonunu gündeme getirirken halkın zihninde sivil toplum, devlete alternatif bir alan olarak değer kazandı.

2000 yılında görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yerine siyasi partilerin bir siyasetçi üzerinde uzlaşmalarını sonucu Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer partilerin ortak adayı olarak seçildi. Batık bankaların durumu ve yapısal problemler ekonomiyi sarstı. Ekonomideki kötü gidiş nedeniyle IMF'den transfer edilen Kemal Derviş Ekonomi Bakanı yapıldı. Bu dönemde akıllarda kalan, MGK toplantısı sırasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in anayasa kitapçığını Başbakan Ecevit'e fırlatması ve Ecevit'in bunu medya önünde anlatması sonrasında yaşanan ekonomik çalkantıdır. Ecevit'in kötü giden sağlık durumu ve partiyi teslim edeceği bir halef belirlememesi nedeniyle DSP ikiye bölünerek milletvekillerinin bir kısmı Hüsamettin Özkan ve İsmail Cem önderliğinde YTP'ye katıldı. Bahçeli'nin 2002 yılında aldığı ani kararlarla gidilen erken seçim sonucunda iktidar ortağı olan partiler yaşanan ekonomik ve siyasi merkezli krizden ötürü büyük bir hezimet yaşayarak baraj altında kaldılar. Böylece yalnızca AK Parti ve CHP'nin olduğu ikili bir parlamento yapısı oluştu (Günel, 2009: 388-391).

4.7. Yeniden Siyasi İstikrar

Türkiye'de 11 yıl aradan sonra yeniden tek başına iktidarla hükümet kuruldu. Geçerli oyların üçte biri yüzde on barajı nedeniyle parlamentoda temsil imkânı bulamadı. Sonraki yıllarda benzer seçim sonuçları tekrarlandı. Böylece Türk halkı 12 Eylül Darbesi sonrasında kurulan siyasi partilerin hepsini tasfiye etmiş oldu. AK Parti bilhassa sağın oylarını kendisine yönelterek siyaseten merkeze yerleşirken CHP ise doksanlı yıllarda bir türlü başarısız olan solda birliği kendi çatısı altında gerçekleştirmiş oluyordu. CHP'nin muhalefet partisi olarak sahip olduğu oy oranı doksanlı yıllarda birinci parti olarak hükümet kurmaya elveriyordu.

Erdoğan liderliğindeki dönemde ekonomi ciddi bir biçimde büyümüştür. IMF'ye olan dış borç bitmiş ve stand-by anlaşması yenilenmemiştir. Halkın düşük gelirli kesimine yaptığı sosyal yardımlar nedeniyle tabanı “makarnacılar, kömürcüler, bidon kafalılar, göbeğini kaşıyan adam” hakaretlerine maruz kalsa da sosyal yardımlar sürdürülmüştür. Ulaşım, haberleşme, altyapı, sağlık, eğitim gibi

birçok alanda kayda değer ölçüde ilerlenmiştir. Kişi başına düşen milli gelirdeki artış AK Parti iktidarını sürekli hale getirmiş, %34 ile kazandığı ilk seçime göre oy oranı %50'ye kadar yükselmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kökenini Demokrat Parti'ye, Anavatan Partisi'ne dayandıranlar olmuştur. Ancak partinin ana gövdesi milli görüş çizgisinde siyaset yapan siyasetçiler olmuştur. Partinin kurucuları İslamcı ve Müslüman demokrat nitelendirmelerini kabul etmeyip “muhafazakâr demokrat” tabirini kendileri için uygun bulmuşlardır. AK Parti ekonomide liberalizmi, kültürel değerler bakımından muhafazakârlığı, siyasette halkın yoğun katılımını, dış politikada etkin bir siyaseti amaçlar.

Hükümet tarafından ABD askerlerinin Türkiye'nin güneydoğusuna konuşlanarak Irak'a girmesini öngören tezkere 1 Mart 2003 tarihinde reddedildi. Bunun yankıları büyük oldu. ABD-Türkiye ilişkilerinde güvensizlik arttı (Çetinoğlu, 2014: 425-437). ABD'nin Türkiye'nin desteği olmaksızın Ortadoğu'da girişeceği operasyonlarda maliyetinin artacağı açığa çıktı. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde soğuk savaş dönemi boyunca oluşan “küçük ortak” görüntüsü büyük ölçüde dağıldı. TBMM'nin hükümetin hilafına karar alabileceği görüldü. Rusya nezdinde Türkiye daha güvenilir, muhatap alınır bir ortak oldu. Avrupa Birliği açısından Türkiye'nin üyeliği için yapılan “Truva Atı” değerlendirmesinin inandırıcılığı azaldı. İslam âlemi Türkiye'nin bağımsız dış politikasını takdirle karşıladı.

Sonuç

Doksanlı yıllar Türkiye'nin fetret dönemidir. Dünya'nın büyük bir kısmı gelişme kaydederken, Türkiye bu yıllarda boğucu sorunlara muhatap olup birçok alanda yerinde saymıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılışı sonrası iki Almanya'nın birleşmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılıp demir perde ülkelerinin özgürlüklerine kavuşması ve Avrupa Birliği'nin daha sıkı bütünleşmeye gitmesi gibi bahar havasını andıran gelişmeler olmuştur yakın coğrafyamızda. Eskinin Doğu Bloku ülkeleri dahi özelleştirmelerini tamamlayıp serbest piyasa ekonomisi ve liberalizm yönünden ciddi mesafeler kat ederlerken Türkiye içte ve dışta çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bunlardan Körfez Savaşı, Yugoslavya'nın dağılması, Karabağ Savaşı ve Filistin

Meselesi dış kaynaklı; terör, enflasyon, işsizlik, siyasi istikrarsızlık, askeri-bürokratik vesayet iç kaynaklı sorunlardan başlıcaları olmuştur.

Cumhuriyet tarihi boyunca ülkenin yönetiminde en ciddi problemlerden birisi milli iradeye yönelik vesayet unsurları olmuştur. 1960 darbesiyle başlayan siyaset üzerinde vesayet oluşturma çabaları 1971 muhtırası, 1982 darbesi ve 1997 post-modern darbesiyle (28 Şubat Süreci) devam etmiştir. Halkın seçimden seçime siyasetle alakadar olması, seçtiklerinin arkasında duracak bir imkân ve siyasi bilince erişmemesi nedeniyle zaman zaman milli irade kesintiye uğratılmış, ülke yönetiminde siyasetçilere ortaklar türemiştir. İlerleyen yıllarda halkın siyasi şura erişmesi ve kabiliyetinin artarak birçok devlet mekanizmasında yer almasıyla birlikte artık siyasi vesayet unsurları eski usulleri kullanarak siyasete müdahale etmek yerine alternatif yöntemleri sahneye koymuşlardır. 1960 yılında silahın gücü gölgesinde vesayet oluşturulmuşken 1990'lı yıllarda bir kısım akademik çevreler, yargı erki, sendikalar, medya ve bazı sivil toplum kuruluşları askerin yedeğinde görev almışlardır. Şekil olarak değişiklik olsa da vesayet unsurları siyasete müdahale etmekten geri durmamışlardır. Çobanın oyunun değerinin sorgulandığı, ülke yönetiminde çokluğun değil elitliğin belirleyici olması gerektiği savıyla siyasete müdahale eden vesayet odakları içinde ordu hariç en etkili kesim Yüksek Yargı olmuştur. Anayasa Mahkemesi; TBMM faaliyetlerinin denetlenmesi, Yüce Divanı oluşturarak siyasetçilerin yargılanması ve siyasi partilerin kapatılması kararlarını vererek yeni tür vesayet organı olarak öne çıkmıştır. Anti demokratik baskı unsurlarının tutumu karşısında Batı'nın demokratlığı kuru bir söylemden ibaret olmuştur.

Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı'na kadar takındığı tarafsız tutum soğuk savaş boyunca yakinen hissedilen Sovyetler tehdidi nedeniyle bırakıldı. Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte oluşan rehabet havası, bölgede oluşan boşluğu doldurma hevesine dönüştü. Ancak yeni döneme hazırlıksız yakalanma ve eski reflekslerin kolayca terkedilememesi nedenleriyle ülke bu dönemde bocaladı. Doksanların çok iyi değerlendirilebilecek kayıp yıllarında askeri, ekonomik ve siyasi krizler peş peşe geldi. Çok değerli kaynaklar heba edildi. İçte ve dışta yaşanan sorunlar karşısında hükümetler yetersiz kaldı. Buna karşılık parti sadakati azaldı, uzlaşma kültürü arttı ve

sivil alan bir nebze olsun genişledi. Popülist uygulamaların ülkeyi uçurumun kenarına getirmesi halkı seçimlerde daha sorgulayıcı olmak durumunda bıraktı. Türkiye’de gerçekleşen 21. yüzyılın ilk seçiminde mevcut partiler tasfiye edilerek ülkenin kurucu partisiyle henüz yeni kurulmuş partisi siyasette ikili bir yapı oluşturdular. Yeni dönemde yapısal sorunların çözülmesine ağırlık verildi.

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında; yenilgiye uğratılan komünizmin yerine terörle mücadele adı altında İslam ülkelerinin hedef tahtasına konulması ve soğuk savaş boyunca dondurulmuş sorunların tekrar açığa çıkması, “ben” idrakini yeniden anımsattı. Bu sayede halkın ve karar alıcıların bölgeye bakışı değişti.1 Mart 2003 tarihinde anayasal çoğunluğa ulaşamaması nedeniyle tezkerenin reddedilmesi yeni dönemin ipuçlarını verdi. Sonraki yıllarda siyasi ve ekonomik istikrarın da katkısıyla Türkiye, edilgen duruşunu bir kenara bırakarak bölgeyi tanzim etmeye girişmiştir.

Kaynakça

- Akdoğan, Y., (1999)İslamcılık Bağlamında Türkiye’de Siyasal İslam’ın Gelişimi ve Refah Partisi 1980-1998(yayımlanmamış doktora tezi),Marmara Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Akın, K., (2000), Milli Nizam’dan 28 Şubat’a Olay Adam Erbakan, (1. baskı), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Akyol, E., (2013), “Merkez Çevre İlişkileri ve Modelin Geçerliliği”, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Siyasal Hayat, (1. baskı), der. Ahmet Karadağ, Orion Kitabevi, Ankara.
- Baharççek, A., (2003), “11 Eylül Terör Saldırısının Sonuçları ve Türkiye Açısından Anlamı”, 1980-2003 Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Barlas, M., (2001), Turgut Özal’ın Anıları, (4. baskı), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Çetinoğlu, A.N., (2014) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye Açısından Türk-Amerikan İlişkilerinin Düzen ve Adalet Kavramları Çerçevesinde Analizi: Irak Örneği (yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çimen, H., (2018) Türk Siyasetinde Statükonun Değişim ve Dönüşüm Dönemleri: Söylemsel Siyasetten Eylemsel Siyasete Özal-Erbakan-Erdoğan Dönemi Politikaları (yayımlanmamış doktora tezi), İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Demiray, M., Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Stratejileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2006, (2), ss.247-271.
- Demirtaş, A.Ş., (1998) Türkiye’de 1991-1995 Dönemi Koalisyon Hükümetleri ve Siyasi Muhalefet (yayımlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya.

- Ertürk, D., (2014), Güneydoğu'da CHP Algısı Kurumsal Bir Perspektiften CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Toplumsal Tabanını Kaybetmesinin Nedenleri 1990-2011, (1. baskı), Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Fukuyama, F. (1992), *The End of History and The Last Man*, Free Press, Newyork.
- Gökçen, S., Ankara-Moskova İlişkilerinin Gelişimi ve 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2007, (2), ss.123-137.
- Günal, E., (2009), Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni, (1. baskı), Karakutu Yayınları, İstanbul.
- Hakan, A., (2001), *Deniz Baykal: CHP ve Anadolu Sol'u*, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Huntington, S., (1993), "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Summer Issue.
- Joxe, A., (2003), *Kaos İmparatorluğu Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Tahakkümü Karşısında Cumhuriyetler*, çev. Işık Ergüden, (2. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kantarıcı, Ş., Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2012, (16), ss.77-78.
- Müller, L.A., (1997), *Nato Gizli Birliği ve Alman Öncüleri Gladio (Kontrgerilla) Soğuk Savaşın Mirası*, çev. Emin Karaca, (2. baskı), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, (2002), *MÜSİAD Ne Dedi Ne Oldu?*, MÜSİAD Yayını, İstanbul.
- Okur, İ., (2010), *Kabil'den Gazze'ye Soğuk Savaş Gözetlerken Omurgasız Politika*, (2. baskı), Okursoy Kitapları, Bursa.
- Özçelik A., (2011), "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (3. baskı), ed. Süleyman İnan ve Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, Ankara.

- Şimşek, D., (2011), Süleyman Sami Demirel'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Topal, C., Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013, (6), ss. 118-119.
- Yenigün, M.C., (2004), Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika Belgeler-Yorumlar, (1. baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Yılmaz, M.E., (2007), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar Etnik Çatışmaların Nedenleri ve Etnik Barışın Tesisi, (1. baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.